

A *Dei Verbum* és a Hagymány teológiája

A hit által megnyíló ember számára a *Dei Verbumban* (Isten Igéjében), és különösen a húsvéti Krisztus-arcon keresztül tárul föl a kinyilatkoztatás teljessége. Krisztus maga a kinyilatkoztatás középpontja, az önmagát közlő isteni szeretet foglalata, a *Verbum abbreviatum*. Ez a kinyilatkoztatás a katolikus egyház II. Vatikáni zsinat által összegzett tanítása szerint Isten Igéjének üdvtörténeti megnyilatkozásaként, az egyház mint a hit közössége közvetítésével, a Szentlélek üdvösségünket munkáló közreműködése által, áthagyományozott hitletéteményként (*depositum fidei*) ér el hozzánk. Ez a hitletétemény azonban nem valami élettelen dolog, ami a minket megelőző keresztények közvetítésével, „másodkézből” jut el hozzánk, és nem is egyszerűen iratokba vagy műalkotásokba zárható tartalom, hanem az Élet és az Igazság kiáradása. A hitletétemény az egyház alapításánál eredő, a kollektív hittudatban üdvtörténetileg bontakozó, az eszkatologikus beteljesülés felé tartó valóság.¹ A kinyilatkoztatás eleven Hagymánnyá lett, amely „*Isten szavának élő emlékezetét hordozza*”, és amely a Szentírással a középpontban „*inkább nyer értelmet az egyház szívében, mint kifejezésmódjai tárgyyszerű szemlélésében*”.²

A II. Vatikáni zsinat megnyitásának ötvenéves jubileumához közeledve, ebben a tanulmányban a zsinat teológiai alapvetést nyújtó dokumentumának, a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúciónak az egyház életében betöltött szerepéről szeretnénk „nagylátószögű” áttekintést adni. A „nagylátószög” itt annak jelzésére szolgál, hogy a zsinatot közvetlenül követő időszaknak a szöveget bekezdésről-bekezdésre tárgyaló kommentárjai már rendelkezésre állnak,³ ezért a félvívázados évforduló sajátos lehetőséget ad arra, hogy egy lépést hátralepve, arról a diskurzusról próbáljunk történeti és rendszerező áttekintést nyerni, amelybe a zsinati dokumentum a maga állásfoglalásaival szervesen beleillik. Tárgyalásunk egymást követő történeti (diakrón) és rendszerező (szinkrón) részei csak a fontosabb erővonalak megrajzolására vállalkozhatnak. Az így kirajzolódó kép egyúttal a történelmi távolságnak is függvénye, amennyiben sok ponton élesen szétválnak a zsinat idején rövidtávon fontos kérdések, illetve a hosszabb távon is lényeges témák. A vizsgált dokumentumnak elsősorban azon súlypontjait szeretnénk itt megvilágítani, amelyek mai látószögéből a teológiai szemléletünk számára a legfontosabb vonatkozási pontokat adják. Diakrón megközelítésünk látószöge e tanulmányban a Tridenti zsinat Szentírás és Szenthagyomány kapcsolatáról szóló határozatától⁴ XVI. Benedek pápa *Verbum Domini* apostoli leveléig terjed, a tanítóhivatali megnyilatkozásokra összpontosítva. Rendszerező megközelítésben a *Dei Verbum* négy teológiai súlypontjára fordítjuk figyelmünket, amelyek a Megtestesült Ige, a Szentírás, a Szenthagyomány és a Tanítóhivatal témáihoz vezetnek bennünket. A terjedelmi korlátok még ezen belül is megkövetelik, hogy a legidősebbnek ítélt hagyomány-téma lencséjén keresztül mutassuk be a szisztematikus kérdéseket. E szempont előtérbe állítását maguk a zsinati viták és a kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúció is indokolják.

A modern teológiai ismeretelmélet kezdetei

Az egyház noetikusi élete, doktrinális tudatossága a kezdet kezdetéig visszakövethető, ám a mai kérdésselvetéseinknek megfelelő „ismeretelméleti” reflexióról csak az utóbbi évszázadokban beszélhetünk.⁵ Melchior Cano *De Locis Theologicis* című munkája, amely a Tridenti zsinat idején íródott és 1563-ban

¹ Vö. II. Vatikáni zsinat: *Dei Verbum* (a továbbiakban DV), nr. 8.

² *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, nr. 113 (itt az 1994-es magyar szövegváltozatot idézzük).

³ Lásd Várnai Jakab: *Dei Verbum*. In Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat dokumentumai negyven év távlatából, 1962–2002. A zsinat dokumentumok áttekintése és megvalósulása*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 321–349.

⁴ Egy jó tartalmi összegzés, elemzéssel in Jared Wicks: *Doing Theology*. Paulist Press, Mahwah (NJ), 2009, 84–85.

⁵ Vö. Joseph Ratzinger: *A közép újrafelfedezése*. (Ford. Trautwein Éva et al.) Szent István Társulat, Budapest, 2008, 105.

jelent meg, alapvető jelentőségű mérföldköve a teológiai episztemológiai kérdések – mai problematikához vezető – fejlődésének. Cano, korának humanista történelmi-filológiai érdeklődésétől hajtva, „*a hit és ész (kegyelem és természet) középkori paradigmáját átvezette a hit és történelem újkori paradigmájába*”.⁶ A mű a hagyomány modern teológiájához is értékes kiindulópontokkal szolgál, ezek kibontakozása azonban két alapvető irányban is eltorzult a nyugati egyházszakadást követő időszak élesen polemikus légkörének hatására.

A „két forrás” elmélete

A Tridenti zsinatot követően élesen kirajzolódik az a torzulási tendencia, amely a hagyomány katolikus teológiájának témáját szinte kizárólag a Szentírás és a Szenthagyomány egymáshoz való viszonyának a látászögéből hajlandó tárgyalni. Ez a megközelítés érthető ugyan a *sola scriptura* reformatori program ellenhatásaként, de teljesen idegen a hagyomány korábbi nyugati szemléletétől, csakúgy, mint a keleti kereszténység hagyományfelfogásától. A korábbi hagyományfelfogás a *traditio* (átadás) teológiai gyökerét abban a teológiai tengelyben látta, ahogy az Atya a megtestesülésben „átadta” a Fiút a megváltásra váró emberiségnek, a Fiú pedig átadta a Szentlelket Húsvét gyümölcseként.⁷ Az ősbibb szemlélet szerint a Hagyomány összetett természete a vertikális és a horizontális tengely kapcsolata nélkül nem érthető, mert az Ige megtestesülésének misztériuma és az üdvtörténeti jelenléte bensőleg összefügg egymással. A Szentlélek éltető szerepe nélkül, a döntően információközlésként szemlélt, időbeli átörökítési folyamat a következő századokban egy korábban ismeretlen, szekularizált hagyományfelfogás kialakulását eredményezte. Ez a teológiában súlyos zavart keltő, horizontális szemlélet, lényegében kulturális természetű, történelmi inercia-elveket (tehetetlenségi-elveket) látott a hagyomány jelenségében, megfosztva azt transzcendens összefüggéseitől, teológiai dinamikájától.

Itt csak utalást tehetünk arra, hogy a hagyománynak ez a paradox módon nagyon is „modern”, szekularizált felfogása az 1988-ban Marcel Lefebvre érsek nevéhez kapcsolódó tradicionalista szakadásban is főszerepet játszott. Erre válaszolva a Tanítóhivatal pápai *motu proprio*ban mutatott rá, hogy a „*szkizmatikus aktus gyökere a Hagyomány hiányos és ellentmondásos fogalmá*”-ban keresendő, amely „*nem veszi kellőképpen figyelembe a Hagyomány eleven jellegét*”.⁸

A történelmi szálhoz visszatérve, a protestáns támadásokra válaszoló katolikus apologetika – a hagyomány sajnálatos módon beszűkült felfogásának és a tantételszerű kinyilatkoztatás-szemléletnek megfelelően – a hitletéteménynek a Szentírásból levezethetetlen elemeit igyekezett kimutatni, hogy így a hagyomány önálló teológiai tekintélyét és létjogosultságát igazolja. Bár ezt, a hitletéteményt két tartalmi összetevőre bontó teológiai tendenciát a Tanítóhivatal soha sem erősítette meg, az apologetikus légkörben a Tridenti zsinat – Szentírás és Hagyomány egymást kiegészítő szerepéről szóló – árnyalt tanítása helyett⁹ a „két forrás” elmélet túlegyszerűsített, didaktikus sémája került be a köztudatba.

A „tradíció-magisztérium” elmélet

A fenti folyamattal párhuzamosan megfigyelhető az a torzulási tendencia is, amely a hagyomány modern problematikáját annak a szoros, egyházi tekintélyhez kapcsolásával kívánta megoldani. Az egyházi tekintély teológiájának előtérbe kerülése pedig maga is ellenreakció volt a protestánsok részéről az egyházi hierarchiát ért támadásokra, valamint a szekularista áramlatokra. A katolikus teológiai episztemológiának ezen apologetikus *solo magisterio*-tendenciája¹⁰ a gyakorlatban annyira kinőtte magát, hogy a normatív

⁶ Gerhard Ludwig Müller: *Katolikus dogmatika: a teológia tanulmányozásához és alkalmazásához.* (Hegyi Márton et al.) Kairosz, Budapest, 2007, 8.

⁷ Vö. Donath Hercsik: *Elementi di teologia fondamentale: Concetti, contenuti, metodi.* Edizioni Dehoniane, Bologna, 2006, 166.

⁸ II. János Pál: *Ecclesia Dei Adflicta*, nr. 4.

⁹ Vö. Tridenti zsinat: *Decretum de libris sacris et de traditionibus recipiendis*, 1546. április 8. (DH 1501)

¹⁰ Vö. Joseph Ratzinger: *Kommentar zur Dogmatischen Konstitution über die göttliche Offenbarung*, in LThK Vat. II, Bd. 2 (1967), 526.

hagyományt, amit a kereszténység első századaitól *regula fidei*nek, vagyis alapvető hitszabálynak tekintettek, most elkezdtek a „közelebbi hitszabályként (*regula fidei proxima*)” felfogott, intézményes egyházi tekintély háttérében „távolabbi hitszabálynak (*regula fidei remota*)” tekinteni. A hagyomány Tanítóhivatallal való egybeolvasztásának ezen tendenciája¹¹ pedig azzal a veszéllyel járt, hogy elmosódik a világos különbségtétel a kinyilatkoztatásra alapozott hitletétemény (középpontban a sugalmazott Szentírással) és a Szentlélek lényegi hibáktól megóvó vezetésével (*assistentia*) megalapozott Tanítóhivatal között. Ez a hangsúlyeltolódási folyamat a 19. század római teológus vezéregyéniségeinek gondolkodásában – Giovanni Perrone-tól, Giovanni B. Franzelin-en, Josef W. K. Kleutgen-en és Matteo Liberatore-n keresztül Louis Billot-ig – markánsan erősödő tendenciaként nyomon követhető. A Római Iskola teológusai a doktrinális hagyományt – a kinyilatkoztatás ismeretközlésre korlátozott szemléletének megfelelően – az egyházi igehirdetéssel azonosították, amelynek felelős átadásában és felügyeletében óhatatlanul a pápára és püspökök testületére került a hangsúly. A hagyomány teológiájának fejlődése ezzel átmenetileg kátyúba került, mert ez a megközelítés a patrisztikus és a szisztematikus elemzés fényében, valamint következményeit illetően egyaránt tarthatatlannak bizonyult.¹² Az I. Vatikáni zsinatnak az egyházi tekintély teológiáját a pápai tévedhetetlenséggel összefüggésben tárgyaló *Pastor Aeternus* dokumentuma (amely egy bővebb szövegtervezet francia-porosz háború miatti, csonkán jóváhagyott változata) magát ezt a tendenciát nem dogmatizálta, csak a pápai tévedhetetlenség leírására szorítkozott.¹³

Ugyanezen zsinat az 1870. április 24-én, elsőként elfogadott *Dei Filius* kezdetű dogmatikus konstitúciójában már rögzítette a hit teológiájának azokat az alapjait is, amelyekre 95 évvel később – a kinyilatkoztatás és a hagyomány teológiáját is integrálva – a *Dei Verbum* dokumentum építkezhetett. Figyelemre méltó, hogy a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció nem vitt tovább minden, *Dei Filius*ban megnyitott tanbeli témát. Például a hit és az ész kapcsolatának a *Dei Filius* utolsó, negyedik fejezetében tárgyalt kérdéseit, miután azt sajátos látószögből XIII. Leó *Aeterni Patris* enciklikája (1879) tovább fejtegette, csak II. János Pál pápa *Fides et Ratio* (1998) enciklikája vitte tovább módszeres elemzés formájában.

A fundamentalista bibliaértelmezés veszélye

A modernitás a természettudományos világkép, a történelmi tudat és a filozófiai szkepszis előtérbe állításával új klímát teremtett a szentírás-magyarázat számára is. Már a 17. század elején, az elhíresült „Galilei-perben” is felvetődött a József könyvében található, a Nap és Hold megállításáról szóló szentírási szakasz természettudományos ismeretekkel összehangolt exegézisének problémája.¹⁴ A következő három évszázadban ehhez még hozzáadódott a Biblia által megfestett üdvösségtörténeti tabló történeti alapjaival kapcsolatos sok-sok kritikai nézet is. A kor gondolkodásának szkeptikus áramlatai a Biblia hagyománytól és egyházi tekintélytől való elszakítását szorgalmazták, mégpedig a szövegek antik világhoz kötött, saját üzenetének felderítése céljából. Az egyházi gondolkodás számára ez a korábbi, sok évszázados teológiai módszertant ellehetetlenítő, többfrontos támadás olyannyira ijesztőnek tűnt, hogy – a nyugati kultúra új elemeivel való jól kimért, kritikus párbeszéd helyett – egyoldalúan apologetikus hozzáállás uralkodott el. Ez a tendencia annak a „neokolasztikus” egyházi szubkultúrának a kialakulását eredményezte, amelyből csak a kor legnagyobb katolikus gondolkodói voltak képesek kiemelkedni.¹⁵ A modern kultúra fő vérkeringésétől elszakadt egyházas gondolkodás pedig, az így kialakult légkörben, az új tudományokkal való kommunikáció minden hithű kísérletét is a szentírás-magyarázat hagyományainak elárulásaként érzékelté, és nem volt képes magát a valóban hitet mérgező áramlatokra korlátozni.

¹¹ Vö. XII. Piusz: *Humani Generis*, nr. 21 (DH 3886).

¹² Lásd John H. Newman reflexióit e témához (összefoglaló) in Jared Wicks: i. m. 85–87.

¹³ Vö. I. Vatikáni zsinat: *Pastor Aeternus* (DH 3050–3075).

¹⁴ Vö. József 10,12–13.

¹⁵ Magyar vonatkozásban itt Prohászka Ottokár püspök neve említhető.

A külső támadások, és az arra adott elnagyolt reakciók bonyolult eredőjeként, a 19. század végén, 20. század elején a katolikus egyházon eluralkodott az úgynevezett „modernista válság”. Ez az egyensúlyvesztett állapot elsősorban az „antimodernista túlhangsúllyal” jellemezhető, egyháztörténetileg példátlan „gettó-mentalitás” kialakulásában, és a lelkeség rovására, az egyházon belüli intézményi szervilizmus elburjánzásában volt tetten érhető. Ez a légkör, sajnálatos módon, rosszindulatú intrikáknak is széles teret nyitott. A „modernista válság” időszaka egy fontos történelmi pillanatban, olyan súlyosan megterhelte az egyházat, hogy ennek nyomai még egy évszázad múltán is jól felismerhetők. A teológiai krízisből kivezető utat az egyházi értelmiség hitérzékére támaszkodó megújulási mozgalmak jelezték lépésről-lépésre, ahogy a megújulást célzó kezdeményezések a hierarchia recepcióján átszűrődve fokozatosan az egész egyház életébe felszívódtak.

A zsinati dokumentum keletkezése és utótörténete

A teológiai ismeretelmélet témáinak az újszolasztikus kézikönyvekben található és a II. Vatikáni zsinatot (1962–65) követő tárgyalásai között vízváltást jelent, hogy a *Dei Verbum* dokumentum néhány fontos, vitatott kérdésben világos állásfoglalást tett. A legfontosabb ilyen állásfoglalások – amelyeket a továbbiakban még kifejtünk – a kinyilatkoztatás nem pusztán tantételszerű természetére, a hagyomány dinamikus karakterére és a Szentíráshoz való viszonyára, valamint a Tanítóhivatal hitletéteményt értelmező szerepére és a modern szentírás-magyarázat módszertani mozgásterére vonatkoznak.¹⁶ E témák zsinati vitájának a drámáját főként az adta, hogy a zsinatot megelőző évszázad alapos történeti kutatásainak fényében e fenti kérdések megválaszolásához alapként szolgáló két évezredes hagyományanyag a korábban feltételezetténél sokkal összetettebbnek, heterogénebbnek bizonyult, és kulcspontokon megkérdőjelezte az „antimodernizmus” zászlója alatt egysíkúvá vált egyházi gyakorlatot. A modernitással szemközt, a történet-kritikailag is feltárt hagyomány egyházi tudatra gyakorolt hatása nyomán a zsinatra összegyülekező egyház erősen polarizált, feszültségekkel teli képet mutatott. A kinyilatkoztatásról szóló dokumentum egész zsinati folyamatot végigkísérő, folytonosan korrigált szövegváltozatai világossá teszik, hogy bizonyos másodlagosnak és problémásnak ítélt, a közvetlenül megelőző időszak tanfejlődéséből eredő hagyományelemekkel való szakítás, amely a nagyobb léptékű hagyománnyal való megújult kommunikációt szolgálta, tudatos motívum volt a zsinati atyák döntéseiben.¹⁷

Az 1960-tól felálló, Alfredo Ottaviani bíboros vezetésével működő szövegelőkészítő szakbizottság az I. Vatikáni zsinat előkészítőinek a Szentírás és a Hagymány viszonyáról tervezett, de a *Dei Filius*-ból végül kihagyott témájánál vette föl az előző két egyetemes zsinat fonalát. A Szentírásról szóló tanácskozás során különösen a *Providentissimus Deus* (1893), a *Spiritus Paraclitus* (1920) és a *Divino Afflante Spiritu* (1943) enciklikáknak a szentírásmagyarázat modern módszertanával kapcsolatos meglátásait kívánták összehangolni. Az előkészítő bizottság által így elkészített *De fontibus revelationis* dokumentumtervezet 1962 novemberében, rögtön a liturgikus konstitúcióról folyó vita után került a zsinat elé. Ez az első tervezet a Szentírással kapcsolatos neoszolasztikus szemléletmódot foglalta össze, nem integrálva megfelelően az akkor már évtizedek óta aktív megújulási mozgalmak korabeli teológiai kézikönyvekkel szemben kritikus meglátásait. Ezt a tervezetet a zsinatra összejött püspökök olyannyira elhibázottnak ítélték, hogy XXIII. János pápa új munkadokumentum megszövegezése mellett döntött, amihez új „vegyesbizottságot” állítottak fel, immár Alfredo Ottaviani és Augustin Bea bíborosok társelnökletével. A végül jóváhagyott dokumentumhoz vezető, újrafogalmazott tervezet története a hosszadalmas egyeztetések és kiértékelések folyamatában szinte eggyé vált magával a zsinattal.¹⁸ Az éles viták eredményeként, a negyedik ülészen, 1965. november 18-án elfogadott *Dei Verbum* kezdetű szöveg a zsinat legtümönyebb, és minden más

¹⁶ E kulcspontok máig legigényesebb elemzése in Christoph Théobald: „Dans les traces...” de la constitution „*Dei Verbum*” du concile Vatican II: *Bible, théologie et pratiques de lecture*. Éditions du Cerf, Paris, 2009.

¹⁷ Vö. Ormond Rush: *Still interpreting Vatican II: some hermeneutical principles*. Paulist Press, Mahwah (NJ), 2004.

¹⁸ Vö. Joseph Ratzinger: i. m. 498–503.

dokumentum számára is fundamentális teológiai horizontot nyújtó alkotása. Ez a horizont egyaránt magában foglalja a hagyomány keleti kereszténység szemléletét is tükröző teológiáját és a Szentírás középpontba állítását, ami a nyugati kereszténység közös nevezője. A dokumentum hatástörténete visszaigazolja a *Dei Verbum* születésénél szakértőként jelenlevő Joseph Ratzinger méltató észrevételét, amely szerint a hagyomány dinamikus szemléletével, a történetkritikai módszer használatával és a Szentírás katolikus egyház életében betöltött helyzetével kapcsolatban lesz inspiráló ez a szöveg a jövőben.¹⁹ Bár ez a dogmatikus konstitúció eredetileg néhány hagyományosan vitás kérdés körül kezdett el kikristályosodni, végső alakjában ezeken a konkrét kérdéseken messze túlmutató fundamentális teológiai látásmódot is hordoz, így joggal a teológiai ismeretelmélet *Magna Charta*jaként tekinthető.²⁰

Ami a *Dei Verbum* tekintélyi státuszát illeti az egyház tanrendszerében: a II. Vatikáni zsinat legtekintélyesebb megnyilatkozási formájáról, „dogmatikus konstitúcióról” van szó, hiszen a dokumentum alapvető teológiai kérdésekkel foglalkozik. Am a II. Vatikáni zsinat tudatosan nem élt a „tévedhetetlen tanítói karizma” gyakorlásának lehetőségével. A zsinat megnyilatkozásai csak bennfoglalt módon foglalkoznak az egyházi gyakorlat számára fontos dogmatikai kérdésekkel, és elsődlegesen a katolikus keresztény identitás kortárs „finomhangolására” összpontosítanak. Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a dokumentum kijelentéseit az egyház legmagasabb (pápai enciklikák fölött álló) tanítói tekintélye hitelesíti, de mivel jellemzően akadémikus és nem közvetlen egyházzsakadással fenyegető kérdésekről volt szó, ezért a zsinat csak „rendes” és nem „rendkívüli” tanítóhivatali hatáskörben nyilatkozott.

A következő fél évszázad e dokumentum recepciójával, teológiai továbbgondolásával megvetette a teológiai episztemológia kortárs újrafogalmazásának az alapjait. Ennek a továbbgondolási folyamatnak a két legfontosabb tanítóhivatali vonatkoztatási pontja II. János Pál pápa *Fides et Ratio* enciklikája (1998) és XVI. Benedek pápa *Verbum Domini* kezdetű apostoli buzdítása (2010), amelyek segítenek a zsinati dokumentumot tágabb, szisztematikus és teológiatörténeti kontextusban is átgondolni.

Fides et Ratio

A *Dei Verbum* az I. Vatikáni zsinat természetes Isten-ismeret lehetőségéről szóló megállapítását idézve jelezte az általa tárgyalt témák kapcsolatát a hit és az ész megismerési elveinek hagyományos teológiai problematikájával, de mélyebben nem kívánt a téma kifejtésébe bocsátkozni (vö. DV nr. 6). Ugyanígy nem tárgyalja részletesen a II. Vatikáni zsinat a hit teológiáját sem, csak a kinyilatkoztatás teológiájához kapcsolva, röviden jelzi a kérdéskör megfelelő szemléletű beilleszthetőségét a vázolt keretbe (vö. DV nr. 5). A zsinatot követő évtizedek a racionalitáshoz való viszony posztmodern újraértékelésében, valamint a szaktudományosság és a hit kapcsolatrendszerében új fejleményeket is hoztak. A *Dei Verbum* kortárs akadémiai diskurzus számára levonható tanulságai adják a gerincét II. János Pál pápa 1998-ban közreadott *Fides et Ratio* kezdetű enciklikájának. Az enciklika a *Dei Filius* és a *Dei Verbum*, valamint több más, hivatalos megnyilatkozás egységes szemléletére törekszik. A II. Vatikáni zsinat kinyilatkoztatás-teológiájával ápolt folytonosság biztos jele, hogy a *Fides et Ratio* a *Dei Verbum* első két fejezetének minden kulcspontját vagy szó szerint, vagy tartalma szerint kifejtve idézi.²¹

Verbum Domini

Ha a *Fides et Ratio* enciklika a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció első két – Isten Igéjéről és a Szenthagyományról szóló – fejezetének filozófiai irányvételű továbbelmélkedéseként fogható fel, akkor XVI. Benedek pápa *Verbum Domini* kezdetű, 2010-ben közzé tett apostoli buzdítása a zsinati dokumentum Szentírással foglalkozó további négy fejezetét gondolja tovább.²² XVI. Benedek pápa a 2008-as püspöki

¹⁹ Vö. Joseph Ratzinger: i. m. 498–500.

²⁰ Vö. Ormond Rush: i. m. 65.

²¹ Vö. II. János Pál: *Fides et Ratio*, nr. 7–13, 55.

²² Vö. DV nr. 11–25.

szinódus észrevételeire támaszkodva tekint vissza a *Dei Verbum* eredményeire, és különösen arra, hogy a Szentírással kapcsolatos iránymutatások hogyan valósultak meg az egyházi gyakorlatban, illetve milyen korrekciókra lehet szükség. Ez a reflexió a korábbi, 1985-ös püspöki szinódus II. Vatikáni zsinat recepciójának kiértékelésével kapcsolatos meglátásait is felhasználja. A pápa felhívja a figyelmet a kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúció „Isten Igéjét” középpontba állító teológiájának a liturgiával, a kommúnió-egyházattal, az egyház világban betöltött küldetésével és a vallási pluralitás kérdéseivel fennálló kapcsolataira is.²³ Ezek a kapcsolatok, ahogy az a zsinati munkafolyamat ismeretében feltételezhető is, már a II. Vatikáni zsinat dokumentumaiban is nyomot hagytak, de gondosabb kifejtésük későbbre maradt.

„Isten Igéje” mint teológiai kristályosodási pont

A II. Vatikáni zsinat azon döntése, hogy a teológia alapvetését az isteni Logosz apostoli korból származó,²⁴ majd az egyházatyák által kibontott képével világítja meg, különösen nagy jelentőségű annak fényében, hogy a nyugati egyházszakadás utáni polémiák korában a katolikus Ige-teológia csak búvópatak módjára volt jelen egy erősen tantétel-központú, „üdv történetien” szemléletű kinyilatkoztatás-felfogással párhuzamosan. Bár futólag az I. Vatikáni zsinat és az újszolasztikus teológiai kézikönyvek is érintik az Isten Igéjével kapcsolatos kérdéskört, annak távlatait azonban csak a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció bontja ki – a II. Vatikáni zsinatot megelőző évtizedek liturgikus, biblikus, patrisztikus és ökumenikus megújulási mozgalmaitól kapott, hitérzékeltől táplált impulzusok alapján. A II. Vatikáni zsinat „teológiai névjegyeként” is tekinthető az *Isten Igéje* fogalom középpontba állítása, ahogy ezt a kinyilatkoztatásról szóló dokumentum végül közel egyhangúlag jóváhagyott szövegváltozatának kezdőszavai is jól kifejezik (vö. DV nr. 1–4). Ennek a – hagyomány apostoli mélyrétegeiben gyökerező, de a nyugati egyházszakadást követően, katolikus oldalon háttérbe szorult teológiai kulcsfogalomnak az őt megillető jogaiba való visszahelyezése a zsinat alapvető irányultságát is híven kifejezi. A zsinat szerint a katolikus hit megköveteli a szentháromságos isteni önközlésre épülő, krisztocentrikus, ilyen módon tehát üdv történeti, személyközi kommunikációhoz hasonlóan leírható teológiai szemlélet kialakítását. Ez a hagyomány mélyrétegeivel ápoltság folytonosság – a zsinat szerint – a hagyomány járulékos elemeivel való szakítás árán is érvényesítendő, ahogy jól példázta ezt a kinyilatkoztatásról szóló első, újszolasztikus szemlélet által meghatározott dokumentumtervezet teljes elvetése (1962), egy olyan – a személyes, isteni önközlés szemléletmódját érvényesítő – dokumentum felé vezető úton, amely végül lényegében egyhangú jóváhagyást nyert (1965).

A Szentírás mint a hitletétemény középpontja

A II. Vatikáni zsinat a Szentírást úgy tekint, mint a hitletétemény sugalmazott középpontjára, amelynek e jelentőségéhez mérten kell jelen lennie az egyház mindennapi életében is (vö. *Dei Verbum*, nr. 21–25). Ez a szentíráscentrikus szemlélet tükröződik az egész zsinati folyamatban is. A *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció négy éves szövegtörténetéről (1962–1965) elmondható, hogy az a modernitás által felvetett szentírás-értelmezési kérdések zsinati megvitatásából nőtt ki. Bár a dokumentum második kétharmadát kitevő szentírásstudományi irányelvek a zsinat idején a közvetlen alkalmazhatóság szempontjából a legjelentősebb zsinati állásfoglalásoknak számítottak, mai visszatekintésben ugyanezek a részek szinte egy, már magától értetődő, az egyház gondolkodásába felszívódott szemléletmód teológiatörténeti szöveg tanúi. Három példával lehet ezt illusztrálni. Először is, magától értetődőnek érezzük, amikor ma azt az egykor nagyjelentőségű megállapítást olvassuk, hogy a szöveg sugalmazottságának és tévedésmentességének értelmezésénél az isteni és az emberi szerzőség szempontjait egyszerre kell komolyan vennünk (vö. DV nr. 11–12). A *Dei Verbum* szemléletmódja szerint a Szentírás, mint egész, tévedésmentes, az egyes részek

²³ Vö. XVI. Benedek: *Verbum Domini*, II. és III. rész.

²⁴ Vö. Jn 1,1.

emberi tökéletlenségei és korhoz kötöttségei pedig mindig az egésszel való összefüggésben járulékos részei a sugalmazott szövegnek. Másodsor, hasonló igaz a szentírás-magyarázat azon zsinati elvére is, hogy a szöveg sugalmazott értelmének kibontásánál az emberi kommunikáció általános törvényszerűségeinek és a történelmi kontextusnak az ismerete alapvető kiindulási pontként szükséges (vö. DV nr. 13). Végül harmadszor, annak tudatosulása is jelzi a szemléletváltást, hogy a szentírási könyvek nem mai értelemben vett történetírói szándékkal íródtak, így nem is helyes azokat ilyen tartalmú jegyzőkönyvekként olvasni, a jogosan feltételezhető történelmi magon túl többet tulajdonítva nekik (vö. DV nr. 14–20). Ezekkel az irányelvekkel analóg szempontok érvényesítendőek a hitletétemény másik módozatának, a Szentírástól élesen el nem választható Szentagyománynak a hermeneutikájában is.

A *Dei Verbum* tanítja, hogy a „*Szentagyomány és a Szentírás (...) szorosán összefonódik és átjárja egymást. Ugyanabból az isteni forrásból fakadván mindkettő, egyesülnek és azonos cél felé tartanak*” (DV nr. 9). Mindkettő a maga módján Isten Igéjének a tanúja az egyház életében, és ilyen módon a „Krisztus-eseményben” kapott kinyilatkoztatásból forrásokozik, de amíg a Szentírás a sugalmazottság (*inspiratio*) garanciájával tanúskodik a hiteles krisztusi tanítványság követelményeiről, a hagyomány – a maga természetének megfelelően – az isteni támogatás (*assistentia*) garanciájával teszi ugyanezt. Nagy jelentőségű, hogy bár a zsinat hangsúlyozta a Szentagyomány és a Szentírás egységét, a kettő tartalmi azonosságának vagy átfedésének vitáját nem kívánta tekintélyi szóval lezárni. A zsinati dokumentum tárgyalásmódja azt is jelzi, hogy a nyugati egyházszakadás után kialakult szűkebb szóhasználattal szemben, teológiailag elfogadható a hagyománynak egy tágabb, a Szentírást is magában foglaló felfogása.²⁵

A hagyomány mint Isten Igéjének az üdvtörténeti útja

Az egyházi tanítás „hagyomány” alatt Isten Igéjének „*az élő, a Szentlélek erejében megvalósuló továbbadását*” érti,²⁶ amin keresztül az egyház „*tanításában, életében és istentiszteletében minden nemzedék számára jelenvalóvá teszi és átadja mindazt, ami saját valóságát és hitét jelenti*” (DV nr. 8). A hagyomány mint életjelenség ilyen módon kezdettől fogva elválaszthatatlan az egyháztól. Az egyházi hagyomány jelenségének elmélyült reflexióját azonban csak a modernitás bármiféle hagyománytól idegenkedő szellemiségére adandó válasz provokálta ki: így tehát a hagyomány teológiája modern fejlemény. Ezt tükrözi az is, hogy a Tridenti zsinat és az I. Vatikáni zsinat hagyományt közvetve érintő, a protestantizmussal és a racionalizmussal szemben megfogalmazott, apologetikus észrevételein túl a „hagyomány teológiája” lényegében *teologumenon*, vagyis a teológusok vitái nyomán megformálódott konszenzus tekintélyi szintjén maradt. A *Dei Verbum* az első olyan tanítóhivatali dokumentum, amely a hagyomány Szentírással és Tanítóhivatallal való kapcsolatainak vitás részletkérdésein túl a hagyomány teológiai fogalmának kérdésében is irányt mutat. Maga az is alapvetően fontos iránymutatás, ahogyan a Tridenti zsinat *traditiones* (vagyis többes számú) szóhasználatától eltérően a II. Vatikáni zsinat következetesen *traditioról* (egyes számban) beszél, a teológiai szempontú hagyomány-értelmezésre irányítva ezáltal a figyelmet. A hagyománynak mint a kinyilatkoztatás üdvtörténeti közvetítőjének a dinamikus felfogását pedig a kommentátorok a dogmatikus konstitúció legfontosabb útmutatásai között említik.²⁷

A II. Vatikáni Zsinat teológiai kontextusban elutasítja a hagyomány szekularizálódott, inercia-elvhez hasonló szemléletét. Kiindulási pontnak tekinti azt a tágabb, keleti kereszténységgel és patrisztikus szerzőkkel közös felfogást, amely a hagyományban Isten Igéjének a történelmi, szakramentális jelenlétére ismer rá. Ennek az isteni és emberi elemeket egyaránt magában foglaló, a kinyilatkoztatás befogadásában fejlődni képes, emberi elemeit tekintve pedig folytonos tisztulásra szoruló, dinamikus valóságnak a

²⁵ Vö. Raymond E. Brown: *Biblical Exegesis and Church Doctrine*. Wipf & Stock, Eugene (OR), 1985, 30.

²⁶ A *Katolikus Egyház Katekizmusa*, nr. 78.

²⁷ Vö. Joseph Ratzinger: i. m. 498.

teológiai megértéséhez alapvető a pneumatológiai dimenzió, vagyis a Szentlélek egyházban betöltött szerepére irányuló figyelem ébrentartása.

A hitletétemény és a Tanítóhivatal viszonya

Végül, a Tanítóhivatal teológiai episztemológiai szerepéről a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció (a hitletétemény leírásához képest) viszonylag szűkszavúan szól, de vitás kérdésekben igen fontos állásfoglalásokat tesz. A zsinati tanítás leszögezi, hogy „*a Tanítóhivatal nem Isten szava fölött, hanem annak szolgálatában áll*” (DV nr. 10). Ezzel a kijelentéssel a zsinat egy tanítóhivatali aktusban világosan elhatárolódik a Tanítóhivatalt a hagyomány egy aspektusának tekintő újszolasztikus tendenciától, amelyre már korábban utaltunk. Miközben a Szentírás és a Szenthagyomány Isten Igéjének közvetlen tanúi az egyház életében, a Tanítóhivatal nem áll az előbbi kettőt megkerülő közvetlen kapcsolatban Isten Igéjével. A zsinat szemléletmódjában a Tanítóhivatal a Szentlélek kivételes segítségével folytán a hitletétemény vitás esetekben nélkülözhetetlenné váló hiteles, tekintélyi értelmezésében játszik nélkülözhetetlen szerepet (vö. DV nr. 10 és 23). Bár a *Dei Verbum* épp csak kulcspontokon jelzi, hogy a Tanítóhivatal szerepe hogyan illeszkedik be az egyház életébe, más dokumentumokkal – elsősorban a *Lumen Gentiummal* – együtt azonban a zsinat elegendő eligazítást ad a tanítói tekintély teológiájára vonatkozóan is.²⁸

A II. Vatikáni zsinat fundamentálteológiai középpontja

A fentiekben rámutattunk, hogy a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció szövegtörténete egybefonódott a zsinati folyamat egészével. Mivel a szöveg olyan, a II. Vatikáni zsinatot megelőző és követő vitákban is központi szerepet játszó fundamentálteológiai kérdéseket tárgyal, mint a hitletétemény és a Tanítóhivatal viszonya, illetve a hitletéteményt együttesen alkotó Szentírás és Szenthagyomány Isten Igéjéről szóló tanúsága, ezért a zsinati dokumentum dogmatikai értelemben is a zsinat örökségének a magvát képviseli. Ez a mag egyfajta teológiai látásmód „genetikai kódját” tartalmazza, ugyanakkor a zsinat által tudatosan nyitva hagyott kérdésekben a teológiai fejlődéssel is számol. A *Dei Verbum* által képviselt fundamentálteológiai rendszer gerincét a hagyomány-fogalomban találjuk meg, amely ebben az elemzésben is kiemelt figyelmet kapott. A dogmatikus konstitúciónak a hagyomány fogalmát tárgyaló részéről (II. fejezet) mondta az egyik zsinati atya, hogy itt található az egész dokumentum gondolati középpontja: *Hoc Caput est veluti centrum totius Schematis.*²⁹

²⁸ Vö. Richard R. Gaillardetz: *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe.* (Ford. Budai György.) L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2011, II. rész.

²⁹ *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. III/3, 136 (H. Florit).